

Khevenhüllerjeva vojska na Turke leta 1578.

Spisal Ivan Steklasa.

o je padla Krupa (leta 1565.), niso Turki deset let osvajali predelov na levi obali reke Une, najsi so prav pogostoma četovali po teh krajih. To so bili pa le bolj razbojniški napadi nego prava vojska, in Hrvatje in Slovenci so imeli venderle dovolj posla, ko so branili svoje zemlje takih gostov. Ko pa je leta 1566. umrl glasoviti sultan Soliman (1520.—1566.), mislili so, da bode njega miroljubni naslednik Selim (1566.—1574) vladal mirneje in bolj spoštoval mednarodne dogovore s sosedi. Toda sosedje so se prevarili. Véliki vezir Mehmed Sokolović, bosenski poturica, nadaljeval je turško politiko v duhu Solimanovem, zakaj imel je na sultanovem dvoru neomejeno moč, in le po njem se je tudi še dalje vzdrževal sijaj turške moči. Ko pa je po Selimovi smrti zavladal slabi Murad III. (1574.—1595.) in se popolnoma izročil haremu in svojim ljubimcem, izgubil je tudi Mehmed Sokolović vso prejšnjo moč, dasi ga je novi sultan potrdil za vélikega vezirja. Od tega časa je prav za prav prepadala turška moč.

Zgodovina te dóbe se more prav lepo označiti z óno pripovedko, ki nam razlaga, kaj se je dogodilo po smrti Salomonovi. Salomon je umrl na svojem levjem prestolu. Ali ker je truplo, oblečeno v kraljevski obleki, sedelo na prestolu, priklanjali so se mu ljudje in živali, dobri in hudobni duhovi, ki so stali iz spoštovanja precěj daleč od njega in imeli Salomona za živega; šele tedaj, ko je črv razgrizel palico, na katero se je Salomon opiral oberoč, in ko se je zaradi tega razrušilo truplo mogočnega vladarja, zvedelo se je o njega smrti in svet je ostrmel. Takó se je vzdržala tudi Solimanova moč, ki se je opirala na vladarsko palico neomejenega vélikega vezirstva, silna nekaj časa še za Selima; toda ko je zavladal Murad, razgrizel je vladarsko palico črv zmanjšanega učinka in poverenja, a précej po smrti Sokolovičevi se je javno pokazalo, da je državna moč padala že na početku Muradovega vladanja.

In prav temu prepadanju so se zahvaljale Hrvaška in sosedne slovenske dežele, da se niso popolnoma poturčile, ko je padel Siget; zakaj v dolgotrajni borbi so se bili Hrvatje in Slovenci že silno iz-

trošili, in razven Bihača so bili Turki osvojili že večinoma vse močne trdnjave na Uni. Še nekoliko napadov, in Hrvaška s slovenskimi zemljami bi bila turška pokrajina, da so bili Turki takó silni kakor za Solimana. Ali slava turškega orožja je potemnela že pri Sigetu, in Sokolović je znal ceniti hrabrost hrvaških junakov ter se je sam izjavil, da bode zagovarjal mir s cesarjem. Cesarska poslanca Hossutoti in Vys, ki sta bila zaprta v Carjigradu, izpustili so in poslali Hossutota k cesarju Maksimilijanu II. (1564.—1576.), da mu poroči namero Sokolovićevo o miru, ki bi se sklenil med obema vladarjema. Cesar Maksimilijan II., ki tudi ni bil bojaželjen, poslal je précej svoje poslanca z dragocenimi darovi v Carjigrad, da se pogodé s sultanovimi svetovalci o miru na osem let. Bili pa so poslani v Carjigrad Anton Vrančić, škof jegarski, Krištof Teuffenbach s Štajerskega in redoviti poslanec pri Porti Albert Vys.

Dogovarjanja o miru so trajala dolgih sedem mesecev in bila sklenjena šele dné 17. februvarja leta 1568. Mir se zóve drinopoljski, ima v vsem 25 čankov in je sklenjen na osem let. Najvažnejše točke tega mirú so po Hammerji (*»Geschichte des osmanischen Reiches«*, III., 515.) te-le: 1.) Cesarju Maksimilijanu in njega bratoma Ferdinandu in Karlu ostanejo zavzete zemlje na Ogerskem, v Dalmaciji, na Hrvaškem, in v Slavoniji, toda prav takó obdržé svoje zemlje vojvode erdeljski, moldavski in vlaški. 2.) Hajduki, martolosi (vlahi v turški službi, kesneje tudi v krščanski ali neurejena vojska) in haramije (hrvaški pešci in konjiki) se morajo držati na uzdi, in če kàj ukradejo, naj se kaznijo; plen pa se jim mora vzeti in vrniti poškodovancu; uskoci in ubežniki naj se izročé gospodarjem. 3.) Dvoboji, ki so prepogostoma vznemirjali varnost na mejah, prepovedani so. Take prepire naj razsoja namestnik budimski in véliki stotnik ogerski ali pa poverjenstvo, ki je imenovano za to. 4.) Cesarski poslanci uživajo odslej tiste pravice kakor zastopniki drugih držav ter se ne smejo zapirati ob vojski, nego se samó lahko pošljejo domov. 5.) Meje, o katerih se niso sporazumeli, uredilo bode posebno poverjenstvo. 6.) Vsako leto plača cesar svojemu zavezniku, cesarju turškemu, sultanu Selimu, 30.000 ogerskih cekinov.

Mesec dnij kesneje se vrnejo cesarski poslanci s turškim tolmačem Ibrahim pašo na Dunaj, kjer tudi cesar potrdi dogovorjeni mir, trdno pričakujé, da se dejanski njega národje oddahnejo za nekaj let. Ali to je bila zmota. S tem mirom se je sicer prvič pokazalo, da je Turška popuščala v zahtevah nasproti kristjanom, kar sosebno dokazuje četrti članek, po katerem je poslance spoštovati po medná-

rodnem pravu; ali vender ta mir ni koristil ni Hrvatom ni Slovencem, zakaj turški paše so navzlic sklenjenemu miru napadali krščanske zemlje tudi še dalje malone vsako leto. Na turškem dvoru so seveda izdajali takim nemirnim pašam navidezne ukore, zajedno pa so jih nagovarjali, naj le napadajo kristjane, kjer se dá. Kakó so bili mož beseda, to priča sultanov list, katerega je napisal budimskemu paši. Slóve takó-le: »Kadar dospè naša sijajna zapoved k tebi, zapovedujemo ti, da se kažeš nemškemu kralju, njega zapovednikom in podložnikom iskrenega prijatelja; ali ne veruj jim ničesar, temveč opazuj in ogleduj, kolikor ti je mogoče, Maksimilijanovo društvo po poznatih in vernih prijateljih, da kakó zveš vse njegove namere in priprave, samó da se ne bi pod krinko prijateljstva in mirú plela verolomstva in izdajstva proti Porti.«

Ko so paše dobivali takšne zapovedi od sultana ali od vélikega vezirja, ni se jim bilo treba bati, ako so napadali krščanske zemlje; saj so se mogli vselej opravičiti Porti, češ: Zvedeli smo, da se je tudi Maksimilijan vzdignil proti nam. Zató se nam ni čuditi, da so Turki neprestano vznemirjali naše zemlje. Kristjani pa so tudi dobro poznali svoje sosede ter se neprestano pripravljali na boj, kolikor se je dalo. In prav takrat so dobile vse trdnjave med Kolpo in Uno izdatne posadke. Razven ónih mest, kar jih je posedla v prvih letih Ferdinandove vlade kraljevska vojska, vzprejeli so krajiški zapovedniki kesneje še jako mnogo trdnjav za obrambo, ker jih samí vlastelini niso mogli braniti, nego so jih rajši prepustili izkušenim vojaškim zapovednikom. Takó so prosili posadke že leta 1552. pri generalu Ivanu Lenkoviči škof zagrebški za svoj grad Sračico, kaptol zagrebški za Sisek, Keglević za Bužim, Ostrožac, Jezerski, Cazin in Peč, plemič Kerečen za Unadol, knez Frankopan Slunjski za Goro, Hrastavico in Cetin, plemič Gašper Peranski za mesto Hresno. Kralj Ferdinand je dovolil leta 1558. prve posadke za gradove Štefana Frankopana Ozaljskega Modrušo, Ključ na Korani, Jesenico in Ogulin. Poleg krajiškega proračuna za leto 1556. je vzdrževal cesar na hrvaški krajini v stotnijah senjski in bihaški razven zapovednika in častnikov 200 strelcev, 200 martolosov (uskokov), 100 hrvaških pešcev ter različnih straž in pošt, a Kranjska je takrat trošila na leto 65.161 gld. Le-té straže so se razširile za nekaj let (1568.) od Senja in Jadranskega morja do Blinje in Save. V štirih stotnijah: senjski, bihaški, ogulinski in hrastovski, posedla je vojska 52 mest. Večje posadke so bile postavljene razven stotniških stolic v stotnji bihaški v Ripči, Izačići, Tržci, Drežniku, Cazinu in Bužimu, v ogulinski stotnji v Daberu in Jesenicah, v senjski stotnji

v Otočci in Brinji, končno v hrastovski v Blinji, Bojnu in Gradci, potem v Zrinji, Gvozdanskem in Vranogradu. Krajiška generala Ivan Ungnad, verni pristaš Luthrove vere ter podpiratelj slovenske in hrvaške literature, in Ivan Lenković, vlastelin v Podbrežji in mnogih drugih posestev na Dolenjskem, ta dva sta se sosebno trudila, da bi z urejenimi stražami ovirala napade plenaželnih Turkov, ki so čez pokupsko in pokupsko Hrvaško skoro neprestano vznemirjali tudi Kranjsko. In prav zaradi varstva Kranjske in bližnje Štajerske so bili naseljeni na zgodnjem mestu v gorah žumberških, odkoder je bilo lahko opazovati vsako gibanje turških čet, žumberški uskoki. To so jedini kristjani grško-vzhodne vere, ki so si poiskali v prvi polovici XVI. stoletja pribežališča na Hrvaškem, dočim so bili takrat še vsi pravoslavniki sploh podložni polmesecu ter so služili za turške vojake pod imenom martolosov, ki so bili kot razbojniki na prav slabem glasu. (R. Lopašić, *Poviest grada Karlovca* str. 10.—12.)

Skoro so si tudi Turki po krščanskem primeru uredili straže in obrambo na svoji krajini. Dapač njih redovita vojska v pomejnih mestih je bila krepkejša od naše, zakaj štela je do 3700 mož. Najhuje pa je bilo za kristjane, da so bosenski paše po svoji volji razpolagali s temi četami. In prav v tem času je bil imenovan za bosenskega pašo krvoločni poturica Ferhad. Bilo se je bati, da si osvoji vso Hrvaško, takó hudo jo je napadal. Mnogo ni maral za mir, ki je bil sklenjen med Maksimilijanom II. in otomansko državo, saj je dobro vedel, da ga zaradi njegovega ravnanja ne bode nihče preganjal na sultanovem dvoru. Velika nesreča je bila za kristjane, da je umrl junški ban Frančišek Frankopan Slunjski v najboljši moški dobi (leta 1572.). Njega so se Turki bali kakor živega ognja, saj jih je pa tudi večkrat pošteno namlatil s svojim drugom Jurijem Draškovičem, škofom zagrebškim. Tedanji krajiški general Herbard Turjaški se je mnogo trudil za obrambo zemlje, razgledaval sam trdnjave ter prosil pomoči pri cesarji in notranjeavstrijskih stanovih, ki so prav tedaj zanemarjali krajiško vojsko ter slabo skrbeli za posadke.

Ferhad paša si sklene osvojiti prostor med Uno in Kolpo in morda tudi še nekaj dalje. Vsekakor je hotel, da bi bila meja turškemu cesarstvu Kolpa, ne pa Una. Leta 1573. napadejo Turki dvakrat od Kostajnice Bović, a iz nova leta 1574. Krstinjo in Klinac pri Petrinji. Nesrečno je bilo za kristjane leto 1575. Ivana Turjaškega, strijca krajiškemu zapovedniku, generalu Herbardu Turjaškemu, premagajo Turki na sólo novo leto, vendar je on sam ostal živ; še huje pa je bilo s Herbardom, ki je padel v bitki na Radonji dné 22. septembra

1675. leta z mnogimi svojimi junaki. (Letopis Matice Slovenske za leto 1889., str. 88.—121.)

Ferhad paša je mislil, da si je s to zmago pridobil že vso Hrvaško do Kolpe, kakor je želel. Ali prevaril se je, zakaj kristjani so prav sedaj kar najpogumneje branili svojo domovino. Česar niso mogli obraniti Hrvatje sami, to so obvarovali v zlogi s Slovenci, da ni Turek zagospodaril, kakor si je bil že vse osnoval po načrtu. Kakó je hrepenel Ferhad po teh krajih, vidi se iz nastopnih napadov. Še tisto leto je pokončalo 4000 Turkov ves kraj med Kolpo in Dobro do bližnjega Kranjskega, a blizu Une so si osvojili Turki meseca novembra Belo Steno, ki je bila slučajno brez posadke. Leta 1576. meseca junija dobé Turki po izdajstvu čvrsti grad Keglevičev Bužim, v juliji Hojšić kaštel, Gradec in važno mesto Cazin, a dné 18. julija se pokaže Ferhad paša pred Ostrožcem, ter ga začne napadati. Za sedaj se je trdnjava še ubranila, ali nastopnega leta jo Turki osvoje vkup z Izačičem dné 13. novembra pod vodstvom Ferhad paše. Ostala mesta v zavinku Une v dosedanji turški krajini: Gorenjo Kladušo, Vranograč, Podvizd, Sturlić, Peći Turki niso trebali osvajati niti z orožjem, ker so jih leta 1577. zapustile straže, ko se je približal Ferhad; saj niso že več mesecev dobivale niti plače niti hrane, najsi so izmed sebe večkrat pošiljale glasnike v Ljubljano. Baš zató je padla tudi meseca nevembra Blagajska bojna in zagrebškega škofa grad Sračica. Pridobljena mesta in vzete kraje so si zagotovili Turki takó, da so si osvojili še starinski dom Zrinjskih knezov grad Zrinj in rudnik Gvozdanski. Na poslednje mesto so prežali Turki zaradi tamošnjih bogatih srebrnih rud že iz davna; napadli so ga bili že leta 1576., ali posadka, večinoma zgolj rudarji, branila se je do dné 13. januarja 1578. leta, ko ga je osvojil Kapidji paša. (R. Lopašić, Poviest grada Karlovca str. 13.).

V tistem času so prodirali Turki tudi v kraje okolo Kolpe ter večkrat uhajali na Kranjsko. Grozno je, kar so tukaj počenjali s siromašnim národom. Kar je bilo jakih ljudj, odvedli so jih s seboj na Turško, vse druge pa po navadi pomorili. Takó pokončajo posestvo Steničnjak, ki je bilo nekdanj gosto naseljeno zgolj s katoličani. Grad sam se je vzdržal; v njem je navadno stanoval krajiški general, dokler ni bil sezidan Karlovec. Od početka leta 1574. pa do konca februarja leta 1578. sta Ferhad in Kapidji sedemkrat napadla kraje okolo Steničnjaka, požgala cerkve in vasí ter odtirala s seboj v robstvo mnogo kristjanov, ki se niso o pravem času oteli preko Kolpe in izselili iz domovine. Dokler je Ferhad paša poleti in jeseni

leta 1577. napadal in osvajal mesta na Uni in po okrožji nastopne banske krajine, udaril je Kapidji paša na levem krilu z veliko vojsko na grad in župo Smrčković pri Vojniči, zaplenil jako mnogo živine, národ pa se je še v pravem času skríl v grad. Dné 2. oktobra popleni Kapidji paša predele na Korani, dočim je ob tistem času napredoval ob gorenji Kolpi do Lukovdola pri Severinu hlivenjski beg. Pozimi koncem leta 1577. se zbere vsa turška pomejna vojska v tabor pri Hresnem, odkoder se je namenil Ferhad paša zgodaj spomladi udariti na Metliko in sploh na Kranjsko. (Valvasor, XII., str. 17.—19.)

Na početku leta 1578. so bili Turki gospodarji vsem prostoru od dolnje Une do dolnje Kolpe, a utrjenega mesta, ki bi se jim moglo upreti, ni bilo do Slunja, Cetina, Blagaja in Budaškega na kranjski strani, dočim so Turki brez ovire prehajali v kraje ob Kolpi in na Dolenjsko, sosebo na Metliko in Novo Mesto. Četa 2000 konjikov je neprestano prehajala Kolpo ter je kaj skoro razdejala grad Budački. Dné 28. marca leta 1578. prihrumí velika turška vojska pod Metliko, obleže mesto ter ga zmaga po zdvojni viteški borbi meščanov. Turki pokoljejo po okolici metliški do 2000 ljudíj. Sicer so jih dobro pobile hrvaške in kranjske čete, ko so se vračali, ali na véliki petek tistega leta pridejo zopet pod Dobovec, kraj denšnjega Karlovca, kjer jih razbije tedanji krajiški zapovednik Ivan Fernberg. (Obširneje o tem napadu na Metliko glej v životopisu Jošta Josipa Turna, Letopis »Matice Slovenske« 1893).

Silna turška osvajanja in napredovanja proti kranjski meji niso vznemirila samó Hrvatov, nego tudi splošno prebivalstvo sosednih avstrijskih dežel. Hrvatje so se potožili na zboru svojemu kralju, da je na krajini po smrti bana Frankopana Slunjskega vse prepadlo, a sam krajiški general Ivan Turjaški, naslednik Herbartov, prijavil je dné. 6. oktobra leta 1577. nadvojvodi Karolu, da si Turki po redu osvojé še vsa hrvaška mesta, zakaj on se s svojimi 600 konjiki, katerih polovica ne služi niti na krajini, ne more uspešno boriti proti 6000 Turkom, pa da je prava sramota, kakó kristjani Hrvaško prepuščajo Turkom. Ta nemarnost se gotovo kesneje Avstrijancem osveti, Bihač pa skoro zapade turški oblasti. (Valvasor, XII., str. 125.)

Turki so si v tem času osvojili na Hrvaškem in v Slavoniji do 150 mest. To je naposled prisililo tudi cesarsko vlado, da je nekoliko resneje poskrbela vsaj za ostanke kraljevine Hrvaške, zakaj če bi padla le-tá, izgubljene bi bile tudi avstrijske naslednje zemlje. Avstrijski državniki so končno spoznali, da se oslabela Hrvaška ne utegne več ustavljati sili turškega cesarstva, in so sklenili boljše urediti obrambo

na krajini, seveda ob troških avstrijskih dežel. Že cesar Maksimilijan II. je želel na Hrvaškem uvesti red sv. Jurija, kateremu bi bila naloga, da izuri mlajše plemstvo v vojaški službi in da brani meje proti Turkom. Ali izvedel ni svoje namene, zakaj smrt ga je zadela na regensburškem zboru dné 12. oktobra leta 1576.

Bolje je bila krajina urejena za Rudolfa II. (1576.—1612.), ko je le-tá izročil vso upravo na krajini s cesarskim pismom z dné 25. februvarja leta 1578. nadvojvodi Karolu, svojemu strijcu, ki je vladal na Štajerskem, Koroškem, Kranjskem in Goriškem. Karol je seveda gledal, da Hrvaško čim bolj združi s svojimi zemljami, kar pa Hrvatom ni bilo po volji, ali v tej stiski si niso mogli pomagati. Ker so bili po petem članku cesarskega pisma nadvojvodi Karolu podložni vsi zapovedniki v vojski, tedaj tudi hrvaški ban, sklenili so Hrvatje na svojem zboru dné 15. julija leta 1578., da bodo sicer pokorni nadvojvodi, samó v vseh važnih stvaréh se mora sporazumevati s hrvaškim banom ter paziti na vsa prava kraljevine hrvaške, ki je od nekdanj slobodna in samostalna. (R. Lopašić, Poviest grada Karlovca str. 15.)

Sosebno važni so bili sklepi zbora notranjeavstrijskih dežel v Brucku na Muri, kar se tiče boljše uredbe krajine. Na tem zboru so dovolili stanovi večje troške, da se sezidajo nove trdnjave in popravijo stare. Že dné 1. marca so priobčili stanovi svoje sklepe o bodočem plačevanju za vojsko na hrvaški krajini, katera je takrat štela 1315 haramij, 500 huzarjev, 300 konjikov strelcev in 300 nemških slug. Vzdrževanje vse te vojske bi stalo na leto 160.848 gld. Stanovi pa so svečano izjavili, da žrtvujejo vse, samó da ne pridejo pod turški jarem (•in die unchristlich, vichisch, mohametische Servitut•). Nadvojvoda Karol je hotel v tem času izvesti tri namere, sosebno važne za obrambo krščanskih deželâ. Že dné 1. marca je izdal »red za haramije ali pešce in konjike, kakó pristojí komu služiti;« uvedel je tudi bojni svèt in pomnožil čete na krajini. Potem je osnoval novo trdnjavo na utoku Korane v Kolpo. Ta trdnjava naj bi branila zemlje tostran Kolpe, če bi prepadli kraji med Kolpo in Uno. Končno je hotel potisniti Turke od Kolpe nazaj proti Uni ter jim oteti vse osvojene trdnjave.

Velike izgube, ki so jih kristjani prebili sosebno po strašnem porazu pri Budačkem, bili so pounski kraji, kakor smo videli, v največji nevarnosti, da jih skoro zapleni turška pogoltnost. Zató se je národ iz teh krajev kàr jatoma selil na Kranjsko, Štajersko, Avstrijsko in Ogersko; celó na Češko in Moravsko so si prišli iskat pribežališča.

Takisto je bilo vznemirjeno prebivalstvo v sosednih slovenskih krajih, in avstrijska vlada se je morala lotiti resnih pomočkov, da se ubrani temu grozovitemu sovražniku. Najprej se potoži prav resno cesarski poslanec na dvoru v Carjigradu na bosenske paše ter zahteva od Porte, da se osvojena mesta povrnejo. Ker je pa turška vlada odbila ta zahtev, češ, da se v osvojenih mestih že zidajo džamije in da dotična mesta ne morejo biti nič več krščanska, odločita se cesar Rudolf II. v Pragi in nadvojvoda Karol v Gradci, da se odslej meje bolj stražijo in sila odbija s silo. Želela sicer nista, da se s Porto pretrgajo vse zveze; zato je koncem leta 1577. prinesel navadni počastni dar njiju poslanec Zinzendorf, naslednik Ungnadov in ga izročil sultanu v sijajni avdijenci. (Hammer, *Gesch. des osmanischen Reiches*, III., 29.—30.)

Vso zimo so se zbirale bojne čete po Hrvaškem, Štajerskem, Kranjskem in Koroškem. Nabirale so se tudi različne vojaške priprave, zlasti pa denar, brez katerega se sploh ne dá vojskovati. Za to vojsko je bila izdelana že meseca julija leta 1578. na zboru v Brucku posebna osnova. Da bi bilo mogoče zložno delovanje s Hrvati, poslal je nadvojvoda Karol, kateremu je bil podložen tudi ban hrvaški, zaradi dogovora na hrvaški zbor dné 15. julija leta 1578. generala Vida Haleka. Hrvatje so se odločili, da zberó čete pod kraljevsko zastavo na dan sv. Lovrenca po starinski navadi pri Sv. Juriji na Odri na Turovem polji. Hrvaški vojski naj bi zapovedaval ban, ki ne more biti po svojem dostojanstvu podložen nobenemu tujemu zapovedniku. Hrvatje so voljni žrtvovati vse za obrambo svoje domovine, zakaj Hrvaška je bila vedno slobodna ter se je nekdanj le iz svoje volje podala kralju ogerskemu. Velikim zapovednikom vsi vojski, ki naj bi udarila na Turke, bil je imenovan deželni glavar koroški, baron Jurij Khevenhüller.¹⁾

(Konec prihodnjič.)

¹⁾ Khevenhüllerji so nedvojbeno nemškega rodu ter so se že v srednjem veku naselili v dolino Labodsko na Koroškem. Toda šele v 15. veku so zasluli ne samo v Koroški, nego tudi v vsi Avstriji. Do Avgustina († 1519.) je bil samó jeden rod; njega sinova Krištof in Žiga pa sta osnovala vsak svojo rodovino, ki sta se ohranili do danes. Starejša rodovina se zove po svojih posestvih Aichelberg in Frankenburg Aichelberg-Frankenburška ali tudi samó Frankenburška; druga, mlajša, po gradu Visoki Ostrvici pa Ostrviška, a po ženitvi prvega kneza iz te rodovine, Jožefa Khevenhüllerja, z grofico Meč jednostavno Khevenhüller-Meč. — Khevenhüllerji pripadajo najznamenitejšim plemičem avstrijskim ter so poznati kakor Harachi, Herbersteini, Dietrichsteini i. dr. Odlikovali so se kot vojaški zapovedniki in svetovalci na cesarskem dvoru. Samó v turških bojih so padli štirje Khevenhüllerji, namreč: Vilim pri Radgöni (leta 1418) Ulrik pri Celovci (leta 1473.) Ivan pri Klisu (leta 1532.) in Žiga Jožef pri Belgradu (leta 1739.). Slul je sebosno feldmaršal Ljudevit Andrej grof (1683—1744.), katerega je cesarica

Khevenhüllerjeva vojska na Turke leta 1578.

Spisal **Ivan Steklasa.**

(Konec.)

Vete iz avstrijskih pokrajin so se zbirale v Celovci. Dne 1. avgusta se napoti vojska čez Hollenburg in Ljubelj proti Ljubljani. Imela je več manjših topičev in 18 železnih topov za silo, zlitih v Gradci. Dne 4. avgusta je prispela že v Ljubljano, kjer so se ji pridružile zbrane kranjske čete. Za podvoz topov in hrane je čakalo pripravljenih 500 čvrstih konj. Kranjcev se je zbralo 300 konjikov in 600 pešcev. Vrh tega je bilo 500 mož za kopanje trdnjav. Vsa vojska iz slovenskih pokrajin je štela 850 nemških oklopnikov in 2150 lahkooboroženih konjikov ter 3950 nemških pešcev (takó so bili zvani po nemški nošnji in bojnem orožji). Vseh vojakov je bilo tedaj blizu 7000. Med kranjskimi podzapovedniki so bili v vojsko uvrščeni Ahacij Turn, Krištof Turjaški, Ivan Kisl, Maksimilijan in Sebastijan Lambergar. Iz Ljubljane se napoti vojska skozi Novo Mesto na Metliko, kjer ostane do dne 13. avgusta. V Metliki se je zbrala tudi hrvaška vojska pod zapovedniki: knezom Jurijem Zrinjskim, Tomažem Nadaždom, škofom zagrebškim, knezom Tomažem Erdedom, Ivanom Tahom in Gašperjem Alapičem. Ivan Turjaški, naslednik Herbartov v zapovedništvu vojaške krajine, zbral je 500 hrvaških konjikov. Zajedno je bila njega briga, da oskrbi vso vojsko s hrano, katero je zbiral v Steničnjaku od hrvaških vlastelinov. Vid Kisl baron Fužinski, poznejši general karlovški (1601.—1609.), privedel je v tabor tudi 500 konjikov in 1500 haramij (hrvaških pešcev). Glasoviti junak Fernberg, tedanji glavar v Senji in prvi general karlovški, bil je pripravljen za vojsko že meseca februarja leta 1578. ter je imel zbranih okolo 606 konjikov in strelcev ter 1500 pešcev. Takó je štela vsa Khevenhüllerjeva vojska do 11.000 mož. Malokdaj se je zbrala tolika vojska v teh krajih proti Turkom; zato je pa tudi vse pričakovalo, da ta pohod konča neznosne odnošaje na krajini in da se národ oslobodi večnih sovražnih napadov. Velika je bila nadeja, katero je gojil sam véliki zapovednik; vendar je bil takó neoprezen kakor vsi njegovi predniki v zapovedništvu krajiških vojskâ. Četa je bila res takó mno-

gobrojna, da bi bil ž njo pogumen zapovednik premagal tudi mnogoštevilnejšega sovražnika, nego je bila tedanja vojska bosenskega paše. Ali ravno opreznosti največkrat ni bilo našim zapovednikom na krajiških bojiščih. Turki so se vojskovali po navadi razkropljeno, takó da so morali tudi kristjani deliti svojo vojsko, kar jih je pa izvestno le slabilo. Vrh tega je bila naša vojska slabo oskrbena, a vojskovala se je po zapuščenih in pokončanih krajih. Dobra oskrba vojnih čet pa je bil prvi uvet srečnega vojskovanja že takrat, in prav v tem pogledu se je za vojsko storilo najmenj. Hrana je bila v teh krajih silno draga, in najsi se je Ivan Turjaški trudil, da je čim več zbere v Steničnjaku, vender se mu to ni posrečilo, ker so se bližnji velikaši protivili prodajati žito in druge stvari po tisti ceni, katero jim je opredelil on. Pripetilo se je celó večkrat, kakor nam pripoveduje krajiški komisar Ahacij Turn (iz leta 1586.), da so vlastelini žito rajši sežgali na kupih, nego ga oddali po opredeljeni ceni. S Kranjskega voziti hrano je bilo pa prepočasno in jako težavno. Vojska se je morala tedaj večkrat oskrbovati sama. Takó je nastal v vojski nered, kateremu se je skoro pridružila malodušnost — in najlepši uspeh je bil pokopan. Takó je bilo tudi s Khevenhüllerjevo vojsko.

Turki so že na početku leta 1578. napadali prekounske kraje ter sklenili kàr najsilneje predreti čez Kolpo na Kranjsko. Sedaj že se je bil raznesel glas po slovenskih krajih, da so Turki vzeli trdnjavo Drežnik in udarili na Bihač, ki ga zdvojno brani zapovednik Lamberg; zakaj če pade ta trdnjava, izgubljena je tudi Kranjska. Na vso srečo se je Bihač ubranil, ali Turki se zató niso ustavili, nego so se celó tem besneje dalje drevili proti Kolpi. Najprej udarijo na Gradec blizu stare Petrinje, poplenijo vso okolico in odvedejo s seboj do 2000 prebivalcev. Meseca marca vzmó Turki trdnjavico in grad Perno, dom in posestvo Šubičev Peranskih, in obležejo gradova Dabar in Prozor pri Otočci. Ali druga četa udari prav tedaj res čez Kolpo, obsede in zavzame Metliko, katero požgè in popolnoma pokončá, kakor smo že omenili. Tudi v trg Kostel se priplazijo po izdajstvu. Ko so se vračali, osvetil se jim je za njih čine pri Topoloviči Jošt Josip Turn. Vender se prikažejo Turki že meseca junija zopet blizu Kolpe, kjer pokončajo ves kraj.

V tem pa se je zbrala krščanska vojska v Metliki pod vrhovnim zapovedništvom Jurija Khevenhüllerja. Ker se je bilo najbolj bati za Bihač, bila je izdelana vojna osnova v to zvrho. Dne 13. avgusta se vzdigne Khevenhüller s svojo vojsko iz Metlike ter prispè mimo Novega grada in Dobovca dné 21. istega meseca v tabor pri Herendić

kaštelu, denašnjem Sv. Petru, dobro uro hodá od Karlovca na senjski cesti. Tukaj napové vrhovni vojaški zapovednik Khevenhüller Turkom vojsko po zapovedi nadvojvode Karola. Dan prej je dobil z Dunaja popoln vojaški propis za to podjetje. Po tem propisu naj bi se Khevenhüller posvetoval z banom in drugimi zapovedniki, kakó bi bilo oskrbeti trdnjavo Bihač z dovoljno hrano, da bi se držala v vsakem slučaju, zakaj Turki so jačji od navadnih naših vojakov ter tudi več prebijejo. Za hrano je v teh krajih vedno trda, pa če si tudi z božjo pomočjo osvoje Drežnik, Cazin in druge trdnjave s te strani Une, bilo bi venderle težko za hrano zaradi Turkov in vode Une, preko katere je treba iti čez tri mostove, ta stran pa je itak popolnoma opustošena. Vrhovni zapovednik naj pozvé, kaj bi bilo storiti s prebivalci v Bihači, ki so neki bolj turški nego cesarski, in ne bi li jih bilo treba odpraviti. Ali kaj bi bilo tedaj s poljem in vinogradi, ali jih bodo obdelavali vojaki ali prebivalci iz okolice? Tudi je bilo zapovedano Khevenhüllerju, naj utrdi vse prelaze in mostove na Otok, ne bi li takó sovražnika prisilili, da bi vsak čas ne napadal trdnjave. Posebna skrb bodi vélikemu zapovedniku, kakó bi se mesto Bihač popravilo in učvrstilo, da bi se vzdržalo proti navadnemu sovražniku. O tem naj čim prej poroči vrhovni oblasti, odkod bi se dobili delavci in rokodelci, ki bi to izvedli, in kakó bi se dobilo in spravilo orodje za to. Tudi za strelivo je treba poskrbeti in potrošeno hitro nadomestiti; prav takó se opredéli, katere vojske, konjиков ali pešcev, je treba v mestu. Še neke sosebno važne točke ne smé pozabiti Khevenhüller. Ko ne bi dal Bog, da ne dobimo nobene trdnjave ali ne vseh s te strani Une, naj premišlja, kakó se urêdi Krajina, katere trdnjave naj se pridržé, kakó jih je spopolniti s posadkami ter oskrbeti s hrano in strelivom; kakó se vrhovnemu zapovedniku sezidaj stanovanje in kakó se sploh iz nova urêdi hrvaška Krajina. Ali naj bi se po Preynerjevem svetu Brest sezidal in povzdignil, Hrastovica pa podrla? Nadvojvoda Karol zahteva v svojem pismu iz Optuja dné 20. avgusta od Khevenhüllerja, naj mu čim prej priobči, kaj so sklenili o gorenjih vprašanjih. Kaj je odgovoril Khevenhüller, ni nam znano; ali v vojnem svetu se je moralo skleniti, da se čim prej udari na sovražnika, zakaj že dné 27. avgusta je prispela krščanska vojska mimo Blagajskega Turna (na reki Korani) v Slunj. Drežnik, prva trdnjavica blizu Slunja, bila je že od pomladi v turških rokah. Khevenhüller ga je hotel osvojiti z jednim udarcem ter takó preplašiti Turke. Po zapovedi vrhovnega vojskovodje udari na Turke stotnik Jurij Krašković z 200 haramijami in konjiki. Drežnik je bil res hitro osvojen,

saj je bila krščanska vojska še čila in pogumna, zakaj dosedaj še ni prebila ničesar hudega. Da je Drežnik osvojen, to so précej prijavili nadvojvodi Karolu in njegovemu spremstvu v Gradec ter Albrehtu, vojvodi bavarskemu. Dné 30. avgusta je prišla krščanska vojska blizu Izačiča, neznatne trdnjave, kjer je pa že mnogo trpela od gládú in žeje. Pot je držala skozi puste kraje. Vojska se je morala prebijati skozi ozke soteske ter prelezavati pečine, kar je bilo že za ljudi same jako tegotno, a še teže je bilo voziti topove in hrano, natovorjeno na težkih vozovih. Na vso srečo je imela vojska dobre vodnike, a sprednje čete so povsod krčile pot; kjer je bilo potrebno, posekali so hosto ali pa razvalili debele skale. Ali najsi je vojska na takem poti napredovala počasi ter se močno izmučila, vender se je že dné 31. avgusta utaborila pri Topliškem Turnu (na potoku Toplici, desnem pritoku Korane, blizu Mutnika). Tukaj se pokažejo Turki kristjanom prvikrat. Bilo jih je do 500 konjikov. Andrej Turjaški, kesneje general karlovški (1589.—1593.) in slavni zmagovalec pri Sisku (leta 1593.), napade jih hipoma. Turki nemudoma pobegnejo, in krščanska vojska gré zopet lahko dalje. Že dné 1. septembra pride Khevenhüller z vojsko pred mesto Cazin, ki je bilo dobro naseljeno in jako učvrščeno. Tukaj pričaka kristjane Ferhat paša z bosensko vojsko, ali se précej umakne, čim se naši postavijo v bojne črte. Za Turki udere kár naj-silneje Krištof Ungnad, ki je vodil prednje čete. Sam pobije dva Turka, jednega z bodežem, drugega s sabljo. Nekov Hrvat, o katerem se je mislilo, da je nezanesljiv, ubije svojega svaka Turka, odseka mu glavo ter jo prinese pred generala, da takó dokaže svojo zvestobo in ver-nost. Od krščanske vojske je v tem boji padlo samó osem Hrvatov. Nató se našim podá Cazin z vso nakopičeno hrano in z vsem strelivom.

Dné 3. septembra odrine Khevenhüllerjeva vojska proti Ostrožcu, mestu in trdnjavi na levem bregu Une. Turki so se hoteli tukaj našim skrivaj osvetiti. Napolnili so stolp s smodnikom in netilom, češ, da naši, čim stopijo vanj, zdajci zleté v zrak. Slučajno to zvé stotnik Jurij Križanić, poznat kot silen krajiški junak ter osnovatelj denašnjega Križanić turna pri Karlovcu. Hitro dá odpraviti upaljive stvari, in naši so bili takó oteti gotove smrti. (Lopašić, Bihać i Bihaćka kra-jina, str. 26.).

Od Ostrožca se vzdigne krščanska vojska dné 4. septembra leta 1578. proti Bužimu, severovztočno od Carina. Tukaj je krščanska vojska počivala nekoliko dnij. Ungnad poročí 'turški posadki, naj se podá in naj zastonj ne preliha krvi; Turki pa se temu zahtevu ustavijo. Nedvojbeno so poznali žalostno stanje naše vojske, katera ni samó

trpela hude lakote, nego jo je napadla tudi nevarna bolezen griža. Turška posadka pa je tudi vedela, da mora biti Ferhad paša blizu, kakor je tudi reš bil. Le-tá lokavi turški zapovednik se je doslej izogibal naših, kjer se je le mogel; celó posadkama v Cazinu in Ostrožci ni pomagal, nego je natihoma zbiral vojsko, češ: kadar se kristjani iztrosijo, udarim nanje z vso silo ter jih pokončam. In takó je tudi bilo. Po nekih poročilih je zbral Ferhad paša do 30.000 ljudj. Da se je sprijel z našimi précej na početku vojske, javaljne bi bil uspel; ali njegova zvijača mu je pomogla. S čilo vojsko pride pred Bužim, kjer ga posadka veselo pozdravi. Krščanska vojska se mu postavi v bran. Bitka je bila neodločena, najsi je sovražnika obležalo več nego naših. Med drugimi se je sosebnó odlikoval Nikolaj Bradač. Polovična zmaga pa ni navdušila naše vojske, in sicer tem menj, ker so vojaki ginili zaradi nedostatne hrane in bolezni, dočim se je turška vojska še vedno množila. Khevenhüller naposled spozná, da mu v teh krajih ni prebiti, zató sklène s svojimi vojskovodjami, da se z vojsko vrne domov, a posadke po osvojenih trdnjavah okrepi, kolikor bi se dalo.¹⁾

Khevenhüller se vzdigne dné 13. septembra iz tabora pred Bužimom, a ne pride še do Izačiča, ko zvé, da so Turki zopet obsedli Cazin. Že dné 27. septembra je bila ta trdnjava v Ferhadovi oblasti. Dné 3. oktobra napadejo Turki s topovi tudi Ostrožac ter ga prisilijo na udajo. Zapovednik tej trdnjavi, Ivan Bogdanić Ostroški, potomec stare liške rodovine in silen junak na krajini, ni takó iz lahka izročil trdnjave, nego prej je še pomlatil nekoliko Turkov. Našim so potem Turki dovolili sloboden odhod, ali na poti so jih izdajno napadli ter jim zaslužnili samega zapovednika, vojvodo, sedem vojakov in štiri žene.

Dokler so Turki osvajali hrvaške trdnjave, pomikala se je naša vojska prav počasi proti meji. Od mnogoštevilne vojske jih je ostalo komaj 4000 zdravih, ki so se pravodobno oteli po ostalih trdnjavah na krajini. Vojska, započeta takó sijajno meseca avgusta z osvojitvijo trdnjave drežniške, končala se je žalostno in sramotno z izročbo vseh prej osvojenih trdnjav ter z vrnitvijo krščanske vojske na Bihač in od tukaj do kranjske meje. Prav méni zgodovinar Dimitz (*Geschichte Krains III*, str. 68.), da se mora oblažiti sodba o porazu Kacijanar-

¹⁾ Istvanfy, ogerski zgodovinar, pripoveduje o tej vojski precèj drugače nego Hammer in Zinkeisen (*Geschichte des osmanischen Reiches*), katerih pripovedovanje je osnovano večinoma po »*Annales Ferdinandei*«, katere je napisal Frančišek Krištof Khevenhüller (1588—1650.), ne pa sam vojskovodja Jurij Khevenhüller, kakor misli Dane Gruber v svoji razpravi »*Borba Hrvata sa Turci*«, str. 26., opazka.

jevem pri Oseku (leta 1537.), če pomislimo, koliko drugih dobro oskrbenih čet je prepadlo v teh zapuščenih krajih, opustošenih v vsakem pogledu.

Vse se je balo, da bi Turki zopet ne prihrumeli na Kranjsko, zakaj pot jim je bila odprta, ker trdnjava karlovška še ni bila dozdana. Sam Khevenhüller je takó poročil štajerskim stanovom, da Turki izvestno udarijo na Kranjsko, ker je sedaj ves kraj med Uno in Kolpo izgubljen za kristjane. Vender se Turki tistega leta niso upali več vojskovati, a nastopnega leta je bil Karlovec že toliko učvrščen, da je ustavljal sovražnika. Od tega časa je bila Kranjska od te strani varnejša.

Vsi kraji okolo Une in ž njimi osvojena mesta, vse je ostalo odsihdob v turški oblasti do današnjih dni. Junaška loza knezov Slunjskih izumrè v moškem kolenu z banom Frančiškom Slunjskim. Njega sestra, Ana vdova Časar, izroči leta 1578. gradove svoje rodovine: Slunj, Cetin, Kladušo, Krstino in Kremen cesarju Rudolfu II. Tržaška loza Frankopanov, izgubivši Drežnik, Tržac in Furjan, umakne se v Bosiljevo. Knezi Blagajski, zdvojivši po strašni in dolgotrajni borbi o obstanku domovine, izselijo se iz Hrvaške ter dobé z mnogimi hrvaškimi plemiči pribežališče na bližnjem Kranjskem, kjer si je Štefan Blagajski s sinom Frančiškom leta 1547. kupil posestvo Kočevje. (Lopašić, Bihać i Bihačka krajina, str. 27.—28.).

Kar je bilo krščanskih posadk nasproti Glini in Korani v Vranograči, Kladuši in Tržci ter po bližnjih mestih, vzdržale so se še nekoliko let; toda ko se je bil národ iz teh krajev izselil ter je zemlja ostala pusta, ni bilo ni stražam tukaj več prebiti. Ves ta kraj si je osvojil kàj skoro (1590.—1593.) Hasan paša ter ga popolnoma opustošil. To je bil odslej novi turški sandžak (okrožje) ostroški. Nad pol veka je ostal ves severozapadni kraj bihaške krajine, pa tudi hrvaška krajina tja do Karlovca in Siska, brez národa. Ker je bilo pa zaradi mej še vedno dosti prepиров, morale so se urediti, vender se je zgodilo to šele leta 1625. Poverjenik pri tem poslu je bil bivši ban Nikolaj Frankopan Tržaški, ki je najbolj poznal vse odnošaje v teh krajih. Po mirovnih ustanovah je šla meja od Bihača na Izačić, Bužim ter na Gvozdansko, Stari Novi, Zrinj in Kostajnico. Turki so smeli imeti od tega časa v naštetih mestih ter v krajih od zadi, namreč v Ripči, Sokolci, Ostrožci, Cazinu, Steni, Krupi, Buševiči in Otoki svoje posadke, ves ostali predel z mesti semkaj nasproti Kolpi je moral ostati po mirovnih pogodbah pust in prazen. Vender pa Turki s tem niso bili zadovoljni, nego so hoteli razširiti svojo oblast. Nastala je

zopet huda borba proti kristjanom pod vodstvom Mustajbega in Buljuk paše Hrnjice. Do leta 1637. so si osvojili na hrvaški krajini štirinajst opustošenih mest ter razširili svoje gospodstvo celó dalje od Korenice proti staremu Perušiču in Prozorcu. V te kraje so Turki naselili 4000 hiš Muhamedovcev in Vlahov, a bili bi razširili meje še dalje, da jih ni ustavil junaški hrvaški general Vuk Frankopan Tržaški z obema sinoma Gašperjem in Jurijem ter zetom Petrom Zrinjskim. (Lopašić, Bihać i Bihačka Krajina, str. 28.—29.).

Od leta 1693. je osvojil zaslužni ban Adam Baćan s hrvaško vojsko mnogo mest v teh krajih ter razširil meje krščanske Hrvaške čez Uno okolo Novega, Kozarca, Vranograča in Todorova, ali ti predeli so bili za Hrvaško zopet izgubljeni, ko so se uredile meje; to ureditev je izvedel grof Marsigli (leta 1700.) po osnovi karlovskega miru (leta 1699.). Po tem miru je bila priznana turška oblast nad velikim delom hrvaške krajine, katero so sicer Turki siloma osvojili, ali do nje niso imeli pravice. Po sijajnih zmagah princa Evgena se zopet nekoliko razširijo meje hrvaške vzpričo miru požarevaškega (leta 1717.) z osvojitvijo turške Posavine. Kar se je takrat dobilo, izgubljeno je bilo zopet z mirom belgrajskim po nesrečni vojski kneza Hildburgshausna, ki je bil leta 1737. pri Banjaluki popolnoma razbit. Obseg bihaške krajine se je prav malo zmanjšal leta 1791. v miru svištovskem, po katerem so bili kraljevini Hrvaški ustopljeni kraji okolo Cetina, Drežnika, Lapca in Srba. Kakor so bile takrat meje ustanovljene med bosenskim vilajetom in Hrvaško, tako so ostale neizpremenjene do današnjega dne.

Turki so pa tudi še odslej kaj radi zahajali plenit na krščansko stran, pa je bilo zaradi tega na meji vedno dosti preprirov, in krajiški generali so morali večkrat z vojsko preganjati objestne Turke. Takó je imel leta 1845. polkovnik Jožef Jelačić. poznejši hrvaški ban, pri Podvizdu s Turki prav hudo prasko, ker je bil nekov Turek ustrelil pri potoku Glini dečka, ki je lovil rake. Ker Turki niso dali zadovoljščine, napadel jih je Jelačić s tremi oddelki in jih pregnal daleč čez mejo. Od tega časa so se Turki bali Jelačića kakor živega ognja. (Lopašić, Bihać i Bihačka krajina, str. 262.).

Tudi leta 1878. je izkusila avstrijska vojska v teh krajih marsikaj, na kar niti ni mislila. Kakó težko je bil osvojen Bihać, znano je še marsikomu iz izkustva. Toda še potem, ko je padlo to najvažnejše mesto, niso se udali vsi Turki, nego so se še ustavljali naši vojski pri Kladuši in Pečih. Proti njim se vzdigne sam general Zach z znatno vojsko. Sosebno huda borba se je razvila pri Pečih, kamor

so pribegli, ko se je udal Bihać, zadnji poborniki krajiške slobode pod vodjami Hadži Hasanom Salkičem, Ahmedom Mušičem in Ibrahimom Medinelijo. Bilo je tukaj zlasti mnogo krajišnikov iz Kladuše, Todorova, Bužima, Jezerskega, Stene in Peči, a med njimi tudi do tristo nizamov (turške vojske). Vstaši so mislili napasti Cazin ter prisiliti ondotne prebivalce, da se združijo ž njimi. Avstrijska vojska je imela dosti muke, in mnogo krvi se je prelilo na obeh stranéh, predno so bili vstaši po soteskah in hribih okolo Peči premagani, dne 6. in 7. oktobra leta 1878. Vsako ped zemlje so branili nenavadno hrabro, sosebn pa še Kladušani, ki so vztrajali najdlje. Pravijo, da je bilo v Kladuši samó šest braniteljev, pa so ostali vender 14 dnij v trdnjavi, dokler se niso naši približali; tedaj šele so ostavili grad. Prav takó so v Pečih razobesili belo zastavo šele tedaj, ko je prišla avstrijska vojska že pred trdnjavo samo. Te poslednje borbe najbolj označujejo, kakó strašne so morale biti vojske v ónih časih, ko so bili Turki še gospodarji na vsem balkanskem polotoku in so objestno neprestano napadali sosedne kristjane!

Očetov greh.

Povest. Spisal Janko Kersnik.

(Konec.)

Nekaj trenutkov traja ta tišina v sobi, da je le tem glasneje čuti piš in tuljenje južnega vetra ob hišnih oglih. Materi so pale roke s kito vred na mizo, in trda in bela v lice kakor marmornat kip zrè svojega možá; nekaj nečuvnega, groznega ji sili v možgane, in pogled, katerega upira v Kačona, ni očitajoč, ampak brezupen in le proseč, milo proseč rešitve, pomoči.

Kačon pa položi pest, v kateri se mu trese med prsti dolga, komaj užgana smodka, trdo in mahoma na mizo. Sam se skoro zlekne nazaj na steno, in iz pepelnobarvenega lica mu vzplamtí pogled, srepó uprt na sina.

»Lukčeva — praviš?» reče za nekoliko trenutkov medlo in hripavo.